

ANNA DRZEWIECKA
(Łódź, Archiwum Państwowe w Łodzi)

„ŁÓDZKA” CZĘŚĆ ZBIORU TADEUSZA REGERA

Słowa kluczowe: Tadeusz Reger, Zbiór Tadeusza Regera, ruch robotniczy na Śląsku Cieszyńskim, ruch socjalistyczny na Śląsku, „Pobudka”, „Naprzód”, „Robotnik”, prace drukowane T. Regera, sprawy narodowościowe, sprawy wyznaniowe, duchowieństwo, oświata, spółdzielczość (kooperacje), Polska niepodległa 1918–1938, sprawy polityczne, sejm, gospodarka kraju, sprawa polska w latach 1914–1938, materiały do historii PPS, polskie partie i stronnictwa polityczne (oprócz PPS), parlament austriacki. Koło Polskie w Galicji, ruchy narodowo-wyzwoleńcze i społeczno-rewolucyjne na ziemiach polskich do 1914 r., stosunki ekonomiczne, społeczne, polityczne, kulturalne w poszczególnych zaborach w XIX i XX w., związki zawodowe i zawodowe stowarzyszenia robotnicze, położenie ekonomiczno-społeczne klasy robotniczej, walka klasowa, organizacje i partie socjalistyczne na świecie, dzieje socjalizmu i walk wyzwoleńczo-rewolucyjnych w poszczególnych krajach, zagadnienia teoretyczne socjalizmu, ekonomia polityczna, nauki społeczne, filozofia

W kwietniu 2017 r. minęła 145. rocznica urodzin Tadeusza Regera — człowieka, który niemal całe swoje życie poświęcił krzewieniu polskości w ziemi cieszyńskiej. Z tej okazji została przygotowana wystawa wirtualna Archiwum Państwowego w Łodzi¹ oraz powstał referat, przypominający sylwetkę, działalność oraz zbiór T. Regera. Bohater niniejszego artykułu był niewątpliwie jedną z najciekawszych postaci na Śląsku Cieszyńskim w początkach XX w. Zastąpił jako działacz społeczny i polityczny, poseł do parlamentu austriackiego i polskiego, animator ruchu socjalistycznego na Śląsku oraz wydawca prasy lewicowej. Nazwisko Regera jest nierozzerwalnie związane z ruchem robotniczym na terenie Śląska Cieszyńskiego, a jego działalność polityczna i społeczna jest na ogół znana w regionie. Szkic ten nie stanowi wyczerpującego naukowego opracowania, nie jest też pracą historyczną. Stanowi jedynie próbę zaprezentowania „łódzkiej” części dzieł zgromadzonych przez T. Regera, zwrócenia uwagi na wartość oraz ewentualną przydatność wspomnianego zbioru w badaniach naukowych

¹ Zob. *online*: <<http://www.lodz.ap.gov.pl>> [dostęp: 10 sierpnia 2017].

oraz popularyzatorskich. Ze względu na niewielką liczbę opracowań dotyczących Tadeusza Regera, jego działalności oraz zbioru niniejsza praca powstała na podstawie dostępnego w pracowni naukowej Archiwum Państwowego w Łodzi (al. Kościuszki 121) katalogu kartkowego „łódzkiej” części zbioru Tadeusza Regera oraz zespołów archiwalnych Archiwum Miejskie w Łodzi i Archiwum Państwowe w Łodzi. Na podstawie inwentarzy wytypowano i przeanalizowano jednostki archiwalne, których zawartość mogła zawierać informacje dotyczące interesującego zagadnienia, np. sprawozdania roczne, miesięczne i kwartalne, lustracje oraz jednostki dotyczące przejmowanych zespołów, przesunięć i spraw bibliotecznych. Ponadto wykorzystano informacje zawarte w *Polskim słowniku biograficznym*, prasę i artykuły dotyczące osoby Regera i jego działalności, które udostępniło Archiwum Państwowe w Katowicach.

W pierwszej części niniejszej pracy przybliżone zostaną sylwetka i działalność Tadeusza Regera na terenie Śląska Cieszyńskiego. Następnie omówiona będzie zawartość „łódzkiej” części zbioru T. Regera.

Tadeusz Reger (pseud. i krypt. „Banita”, „Blask”, „R.”, „R.t”, „T.R”., „T.R.r”, „Tareg.”) urodził się 2 kwietnia 1872 r. w Nowym Jorku. Pochodził z niezamożnej rodziny mieszczańskiej przybyłej do USA z Przemyśla². Miejsce urodzenia Tadeusza nie miało większego wpływu na jego drogę życiową. Rodzina Regera nie wrosła w społeczność amerykańską, wkrótce powróciła do Przemyśla, gdzie Tadeusz spędził dzieciństwo i młodość. Po ukończeniu edukacji w szkole podstawowej podjął naukę w krakowskim gimnazjum. Po jego ukończeniu w 1899 r. rozpoczął praktykę aptekarską³. W roku 1892 został studentem farmacji na Uniwersytecie Jagiellońskim, równocześnie coraz bardziej angażował się w działalność stowarzyszeń socjalistycznych. Za aktywny udział w pracy politycznej spotkały go pierwsze szykany i represje ze strony przełożonych, które ostatecznie przesądziły o jego dalszej drodze życiowej. Za działalność w stowarzyszeniach robotniczych został pozbawiony bezpłatnej praktyki aptekarskiej. Konsekwencją udzielania się w organizacjach związanych z ruchem robotniczym i współpracy z pismami socjalistycznymi (np. paryską „Pobudką” czy lwowską „Pracą” oraz „Robotnikiem”) było relegowanie go z Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1893 r. Od tego czasu dwudziestoletni T. Reger całkowicie poświęcił się ruchowi socjalistycznemu. W kolejnych miesiącach wszedł w skład ścisłego komitetu agitacyjnego w Krakowie oraz redagował krakowskie pismo „Naprzód”. W roku 1894 po raz pierwszy został aresztowany za swoją działalność. W tym okresie młody Reger coraz częściej odwiedzał Śląsk Cieszyński i Zagłębie Ostrowsko-Karwińskie, gdzie było największe skupisko proletariatu górniczego. Postępujący rozwój cieszyńskiego

² W. Bieńkowski, *Tadeusz Reger* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 727–734.

³ T. Reger, *Jednodniówka jubileuszowa, wspomnienia lat czterdziestu*, Cieszyn 1932, s. 43.

ruchu robotniczego spowodował konieczność rozbudowy form organizacyjnych na tym terenie. Reger zaakceptował przedstawioną mu propozycję podjęcia się tego zadania i w 1895 r. przeniósł się do Poręby. „Zrósł się z tą ziemią, stał się jej synem, umiłował ją całym sercem, oddał siebie, swe zdolności, swój entuzjazm bez reszty robotnikom śląskim. Stał się wodzem polskiego proletariatu na Śląsku”⁴.

W trakcie działalności socjalistycznej Tadeusz Reger zaczął zbierać książki, prasę, druki ulotne, broszury oraz inne dokumenty związane ze swoimi zainteresowaniami społecznymi i politycznymi. Zgromadzony przez niego zbiór chronologicznie obejmował okres od 1867 r. do 1938 r. Trzon kolekcji stanowiły pozycje dotyczące problematyki socjalistycznej, związkowej, parlamentarnej, narodowościowej i kościelnej. Były to wydawnictwa w językach polskim, czeskim, niemieckim i francuskim. Z racji terenu działania Tadeusza Regera znaczną część zajmowały pozycje dotyczące Śląska, tzw. „silesiaca”. Stale powiększający się zbiór publikacji, który stanowił warsztat pracy T. Regera, był przechowywany w specjalnie do tego celu skonstruowanych skrzyniach, co ułatwiało jego transport podczas częstych podróży. Wielkość skrzyń dopasowana była do formatu znajdujących się w nich druków. Każda ze skrzyń posiadała w ścianie czołowej wieko na zawiasach, otwierane do przodu, zaś po bokach przymocowane były uchwyty do ich przenoszenia⁵. Takie przechowywanie zgromadzonych dzieł uchroniło je w dużym stopniu przed zniszczeniem i zdekompletowaniem podczas okupacji.

Po śmierci T. Regera w 1938 r.⁶ wiele instytucji wyraziło chęć przejęcia zbioru ze względu na jego różnorodność i dużą wartość. Został on rozbity na trzy części. Tuż po pogrzebie Tadeusza Regera przedstawiciele ruchu socjalistycznego z Dorą Kłuszyńską na czele⁷, która знаła wartość historyczną zgromadzonych dzieł, dokonali za zgodą wdowy Michaliny Regerowej selekcji i wyboru polskich druków socjalistycznych. Trafiły one do Archiwum Komitetu Centralnego PPS w Warszawie. W czasie drugiej wojny władze niemieckie przewiozły je wraz z innymi archiwaliami PPS do Poczdamu i Gdańska-Oliwy. Po 1945 r. żołnierze Armii Czerwonej przekazali odnalezione materiały źródłowe do Moskiewskiego Instytutu Marksizmu i Leninizmu. Następnie w roku 1957, w ramach akcji rewindykacyjnej, części dokumentacji powróciły do Polski i zostały złożone w Zakładzie Historii Partii przy Komitecie Centralnym PZPR, przemianowanym w kolejnych latach na Centralne Archiwum PZPR. W latach 1974–1975 ówczesne władze ZSRR przekazały kolejną partię materiałów ze

⁴ J. Chlebowski, *Tadeusz Reger*, „Zaranie Śląskie” 1960, nr 3, s. 406.

⁵ A. Wadowski, *Księgozbiór Tadeusza Regera w Cieszynie*, „Zaranie Śląskie” 1966, z. 1, s. 134.

⁶ „Łodzianin. Organ PPS”, nr 295 z 18 października 1938 r., s. 1.

⁷ Dora Kłuszyńska, Dorota Kłuszyńska z domu Pilcer — polska działaczka społeczna i feministka, senator z listy PPS i Centrolewu w latach 1925–1935 oraz posłanka na sejm w latach 1947–1952. Od 1948 do 1952 r. przewodnicząca Zarządu Głównego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci.

zbioru Tadeusza Regera. Wydawnictwa te znajdują się obecnie w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Drugą część zbioru Tadeusza Regera, obejmującą głównie materiały dotyczące ruchu niepodległościowego, zakupiło Muzeum im. J. Piłsudskiego w Łodzi. Mieściło się ono wówczas w kamienicy przy ulicy Wschodniej 19, gdzie w latach 1899–1900 mieszkał Józef Piłsudski⁸.

Ostatnią część zbieranych przez Regera materiałów, ze względu na znajdujące się w niej silesiaca, zakupił magistrat miasta Cieszyna dla tamtejszego muzeum. Po roku 1960 cieszyńską część zbiorów T. Regera przejęła Biblioteka Śląska w Katowicach z oddziałem w Cieszynie. Po dzień dzisiejszy ta część nabytków stanowi własność Książnicy Cieszyńskiej, mając charakter prywatnej spuścizny, która została podzielona na dwie grupy. Jedną stanowi księgozbiór liczący 7 tys. woluminów i obejmujący głównie dzieła z zakresu historii, prawa, socjologii, przyrody oraz silesiaca. Drugą grupę tworzą materiały archiwalne zwane „Tekami Regera”. Są to dokumenty i akta urzędowe, notatki, korespondencja, wycinki z gazet, druki ulotne związane z osobą Tadeusza Regera bądź organizacjami czy osobami z nim współpracującymi. „Cieszyńska” część zbiorów jest bezcennym źródłem informacji do badania historii Śląska Cieszyńskiego w okresie od lat 90. XIX w. do 1938 r.⁹

Pozostałą część zbioru Tadeusza Regera, na którą złożyły się dzieła literatury pięknej oraz wydawnictwa albumowe, pozostawiła dla siebie wdowa po nim, Michalina Regerowa¹⁰.

Interesująca nas „łódzka” część zbioru Tadeusza Regera, którą zakupiło pierwotnie Muzeum im. J. Piłsudskiego w Łodzi, została przekazana do Archiwum Miejskiego w Łodzi (obecnie Archiwum Państwowe w Łodzi). Świadectwem tego faktu jest pismo wystosowane 12 kwietnia 1945 r. do Eugeniusza Ajnenkiela, ówczesnego wiceprezydenta miasta Łodzi, z prośbą o „wyrażenie zgody na przejęcie odnalezionych przy placu Wolności nr 14 zbiorów archiwalnych po pośle Regerze”¹¹. Archiwum Miejskie w Łodzi otrzymało odpowiedź parę dni później, z której dowiadujemy się, że „decyzją resortowego Wiceprezydenta wydawnictwa, książki i zbiory archiwalne, stanowiące niegdyś zbiory Muzeum imienia J. Piłsudskiego, przejmie Archiwum Miejskie”¹². W kolejnej jednostce archiwalnej odnaleźć można sprawozdanie z działalności archiwum za kwiecień 1945 r., w którym widnieje zapis dotyczący nabytków, informujący o przejęciu części zbiorów Muzeum im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi¹³. Sprawa zbioru T. Regera

⁸ E. Ajnenkiel, *O mieszkaniu Józefa Piłsudskiego w Łodzi i pamiątki jego pracy*, Łódź 1936, s. 9.

⁹ Zob. online: <<http://www.kc-cieszyn.pl/index.php/content,300/>> [dostęp: 10 sierpnia 2017].

¹⁰ A. Wadowski, op.cit., s. 133.

¹¹ Archiwum Państwowe w Łodzi (cyt. dalej: APL), Archiwum Miejskie w Łodzi, sygn. 75, s. 10.

¹² Ibidem, s. 12.

¹³ Ibidem, sygn. 104, s. 2.

znalazła ciąg dalszy w jednostce archiwalnej o tytule „Lustracja Archiwum Miejskiego” z 1949 r. — w zamieszczonym tam sprawozdaniu za 1948 r. wymieniony jest Zbiór Tadeusza Regera tuż za Zbiorem Bartoszewiczów¹⁴. Ostatnią informacją dotyczącą zbioru, odnalezioną w zasobie archiwum łódzkiego, jest „Kwestionariusz sprawozdawczo-statystyczny” za 1951 r., z którego wynika, że Zbiór T. Regera znajdował się w Zbiorach i kolekcjach. Aktualnie wydawnictwa zebrane przez Tadeusza Regera przechowywane są w Bibliotece Archiwum Państwowego w Łodzi i stanowią odrębny zbiór pod nazwą Zbiór Tadeusza Regera. W zasobie archiwum nie odnaleziono informacji, kiedy materiały te przekazano do biblioteki archiwalnej i co było powodem takiej decyzji. W celu ich ochrony zostały przepakowane w tecki z tektury bezkwasowej.

Korzystanie ze Zbioru T. Regera umożliwia kartkowy katalog tematyczny dostępny w pracowni naukowej archiwum (al. Kościuszki 121). Hasła w katalogu ułożone są alfabetycznie (według autorów lub tytułów). Ponadto na przełomie roku 2016 i 2017 sporządzono spis w formie elektronicznej, któremu nadano tytuł „Zbiór Tadeusza Regera”. Po zaktualizowaniu ewidencji omawiany zbiór zawiera 994 pozycje. Brak jest pozycji o numerach inwentarzowych: 351 (na tekturowej fiszce pozostawiona została informacja „brak skontrum” — nie ma możliwości ustalenia, kiedy było skontrum to przeprowadzone), 356 oraz 771. Nie można również ustalić tytułów brakujących pozycji, ponieważ we wspomnianym katalogu kartkowym nie zachowały się karty z wymienionymi sygnaturami.

Katalog kartkowy „łódzkiej” części zbioru T. Regera tworzą następujące działy:

1. Prace drukowane T. Regera

Jak wiadomo, Tadeusz Reger był nie tylko inicjatorem i organizatorem polskiego ruchu socjalistycznego na Śląsku Cieszyńskim, działaczem politycznym i społecznym, był także publicystą. Swą działalność publicystyczną rozpoczął w 1889 r., współpracując z „Pobudką” i lwowską „Pracą”. W roku 1893 został redaktorem czasopisma „Naprzód”, a w kwietniu 1897 r. założył pierwsze na Śląsku pismo socjalistyczne „Równość”¹⁵. Pojawienie się tego pisma i jego ukazywanie się przez cztery lata było możliwe dzięki talentowi organizacyjnemu oraz zaangażowaniu T. Regera¹⁶. Ponadto był on autorem odezwo i broszur, m.in. „Socjaliści a niepodległość Polski”¹⁷, „Organizator. Statut organizacyjny

¹⁴ Ibidem, sygn. 109.

¹⁵ E. Buława, *Tadeusz Reger (1872–1938)*, Cieszyn 1998, s. 10.

¹⁶ Ibidem, s. 11.

¹⁷ Biblioteka Archiwum Państwowego w Łodzi, Zbiór Tadeusza Regera, sygn. 360.

P.P.S.D. Galicji i Śląska¹⁸ czy „Równość — Przyczynek do dziejów powstania i rozwoju polskiej prasy socjalistycznej na Śląsku Cieszyńskim¹⁹”.

2. Kalendarze

Zbiór Tadeusza Regera wzbogacony jest o różnorodne kalendarze, które stanowią kolejny dział tematyczny. Najstarsze to: *Kalendarz Robotniczy na rok 1894*²⁰, wydany w 1893 r. we Lwowie oraz *Der Grütlianer Kalender für das Jahr 1894*²¹. Natomiast najmłodszy ze zbioru pochodzi z 1932 r. i jest to *Kalendarz Królowej Korony Polskiej*. Ponadto można wyróżnić: *Kalendarz Ludowy na rok 1922*²², *Kalendarz socjalistyczny na rok 1900*²³, *Kalendarz nauczycielski na rok 1897*²⁴, wydany w Nowym Sączu, *Kalendarz polski dla ludu na rok 1916*²⁵, *Robotniczy Kalendarz z lat 1910–1912*²⁶, wydany we Lwowie, *Österreichischer Arbeiter Kalender na rok 1915*²⁷ czy *Śląski kalendarz robotniczy na rok przebiegający 1920*²⁸.

3. Biografie, pamiętniki, wspomnienia

Pod tym hasłem znajduje się wiele pozycji biograficznych dotyczących polskich działaczy socjalistycznych oraz rewolucjonistów, np. Bolesława Limanowskiego²⁹, Józefa Piłsudskiego³⁰, Stefana Okrzei³¹, Józefa Kwiatka³², Tadeusza Rechniewskiego³³, Waleriana Łukasińskiego³⁴ czy biografia Adama Mickiewicza³⁵. Na uwagę zasługują również m.in.: *Portrety zmarłych socjologów*³⁶, które

¹⁸ Ibidem, sygn. 625.

¹⁹ Ibidem, sygn. 360.

²⁰ Ibidem, sygn. 830.

²¹ Ibidem, sygn. 862.

²² Ibidem, sygn. 844.

²³ Ibidem, sygn. 849.

²⁴ Ibidem, sygn. 841.

²⁵ Ibidem, sygn. 850.

²⁶ Ibidem, sygn. 953.

²⁷ Ibidem, sygn. 857.

²⁸ Ibidem, sygn. 851.

²⁹ L. Wasilewski, *Bolesław Limanowski w setnym roku życia*, Warszawa 1934.

³⁰ Tamże, sygn. 528: A. Anusz, *Józef Piłsudski*, Warszawa 1923; *Rola Józefa Piłsudskiego w życiu narodu i państwa*, Warszawa 1927; S. Car, *Józef Piłsudski a państwo polskie*, Warszawa 1930; S. Guliński, *Józef Piłsudski*, Warszawa 1923; S. Karlin, *Dzieciństwo Józefa Piłsudskiego; Wódz Polski walczącej Józef Piłsudski*.

³¹ W. Orwid, *Stefan Okrzeja*, Warszawa 1910.

³² J. Krzesławski, *Józef Kwiatek (1874–1910)*, Warszawa 1935.

³³ *Tadeusz Rechniewski (1862–1916) w katordze — na wygnaniu — w kraju*, Warszawa 1927.

³⁴ E. Jeziernski, *Walerian Łukasiński*, Warszawa 1916.

³⁵ K. Drzewiecki, *O życiu i dziełach Adama Mickiewicza*, Warszawa 1901; F. Koneczny, *Życie i zasługi Adama Mickiewicza*, Kraków 1898; C. Pięńżek, *O życiu i dziełach Adama Mickiewicza*, Lwów 1898; K. Wojnar, *Adam Mickiewicz król pieśni polskiej*, Kraków 1898.

³⁶ K. Krauz-Kelles, *Portrety zmarłych socjologów*, Warszawa 1906.

ukazały się w Warszawie w 1906 r. oraz broszura pt. *Pamięci Henryka Barona i Tadeusza Dzierzbickiego niezłomnych bojowników o niepodległość i socjalizm*, wydana w Warszawie w 1938 r.³⁷

4. Sprawy narodowościowe

Kolejne hasło katalogu grupuje materiały dotyczące problematyki narodowościowej — Żydów (polskich i rosyjskich), Niemców oraz Ukraińców. Dominują w tej grupie druki wydane w języku polskim. Na uwagę zasługują opracowania Ignacego Daszyńskiego, np.: *Czarny dzień galicyjskiej szlachty — mowa*, wydane we Lwowie 1901 r.³⁸, *Szlachetczyzna a odrodzenie Galicji* (Lwów 1899)³⁹, *Interpelacja do ministra sprawiedliwości w sprawie konfiskat w Krakowie*⁴⁰, a także opracowania działacza PPS, bliskiego współpracownika J. Piłsudskiego, Leona Wasilewskiego (ojca Wandy Wasilewskiej) *Polityka narodowościowa Rosji* (Kraków 1916) czy opracowanie polskiej nauczycielki i działaczki oświatowej Stefani Sempołowskiej pt. *Żydzi w Polsce* (Warszawa 1905)⁴¹.

5. Sprawy wyznaniowe, duchowieństwo

W tym dziale kryją się opracowania dotyczące spraw wyznaniowych i duchowieństwa. Są tu publikacje m.in. Grzegorza Czapińskiego (*Państwo a kościół. Konkordat Polski z Rzymem*⁴², *Czy socjalista może być katolikiem?*⁴³, *Ile się księdzu należy za śluby, pogrzeby itp.?*⁴⁴), niemieckojęzyczne opracowania austriackiego polityka Karla Luthnera (*Gegen die Klerikalen*⁴⁵) oraz niemieckiego działacza robotniczego Karla Kautskyego (*Die Sozialdemokratie und die katholische Kirche*⁴⁶, Berlin 1902).

6. Oświata

Tadeusz Reger jako propagator polskości na Śląsku Cieszyńskim zbierał materiały dotyczące oświaty i szkolnictwa. Problematyka ta nie była mu obca, gdyż niejednokrotnie poruszał sprawy szkolnictwa na forum parlamentu. W zachowanym zbiorze znajdują się m.in. następujące pozycje związane z przedstawionymi zagadnieniami: *Memoriał Kuratora warszawskiego okręgu naukowego Szwarca*

³⁷ Biblioteka Archiwum Państwowego w Łodzi, Zbiór Tadeusza Regera, sygn. 286.

³⁸ Ibidem, sygn. 574.

³⁹ Ibidem, sygn. 975.

⁴⁰ Ibidem, sygn. 793.

⁴¹ Ibidem, sygn. 209.

⁴² Ibidem, sygn. 445.

⁴³ Ibidem, sygn. 674.

⁴⁴ Ibidem, sygn. 267.

⁴⁵ Ibidem, sygn. 634.

⁴⁶ Ibidem, sygn. 416.

w sprawach szkolnych z roku 1905⁴⁷; *Odbudowa Polski przy pomocy szkoły*⁴⁸; *Stan oświaty w Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i na Śląsku*⁴⁹ czy *Protokół obrad wiecu w sprawie szkoły polskiej w Warszawie 10.02.1905 roku*⁵⁰.

7. Spółdzielczość (kooperacje)

Na ten nieliczny zbiór składają się prace teoretyczne i opracowania opisujące spółdzielczość w Polsce. Warto wspomnieć m.in. o: wydanej w Ostrawie broszurze pt. *Przyczynki do historii powstania i rozwoju robotniczych organizacji spółdzielczych na Śląsku Cieszyńskim*⁵¹, *Kalendarzu spółdzielczym na rok 1922–1923*⁵² czy opracowaniu polskiej ekonomistki i historyka Zofii Daszyńskiej-Golińskiej pt. *Przez spółki spożywcze do przyszłego ustroju*⁵³.

8. Sprawy społeczno-ekonomiczne wsi. Reforma rolna w Polsce

W zbiorze nie zabrakło broszur agitacyjnych oraz ulotek PPS dotyczących reformy rolnej w Polsce i spraw społeczno-ekonomicznych ówczesnej wsi. Znajduje się wśród nich broszura polskiej działaczki socjalistycznej Stanisławy Motz-Abramowskiej pt. *Dobra nowina robotnikom wiejskim. Część 1: O tem, jak możemy zdobyć sobie teraz lepszą dolę?*⁵⁴ oraz *Część 2: Jak i kiedy robotnicy wiejscy otrzymają ziemię?*⁵⁵.

9. Polska niepodległa 1918–1938. Sprawy polityczne. Sejm. Gospodarka kraju

W tej grupie materiały zostały podzielone na następujące grupy: sprawy polityczne, sejm, gospodarka kraju. Na uwagę zasługują: *Przemówienia w Sejmie Rzeczypospolitej 1919–1930*⁵⁶ polskiego prawnika i socjalisty Hermana Diamanda oraz rozprawy polskiego polityka Artura Hausnera *Przewyciężanie kryzysu. Walka z bezrobociem. Drogi i środki*⁵⁷. Ponadto takie druki, jak: *Kogo wybierać do sejmu?*⁵⁸, *Jak budowano w Polsce państwowość?*⁵⁹, *Kto ciągnie zyski z „prowawy” gospodarczej kraju?*⁶⁰

⁴⁷ Ibidem, sygn. 961.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 962.

⁴⁹ Ibidem, sygn. 21.

⁵⁰ Ibidem, sygn. 960.

⁵¹ Ibidem, sygn. 610.

⁵² Ibidem, sygn. 846, 847.

⁵³ Ibidem, sygn. 550.

⁵⁴ Ibidem, sygn. 712.

⁵⁵ Ibidem, sygn. 713.

⁵⁶ Ibidem, sygn. 70.

⁵⁷ Ibidem, sygn. 608.

⁵⁸ Ibidem, sygn. 100.

⁵⁹ Ibidem, sygn. 422.

⁶⁰ Ibidem, sygn. 300.

10. Sprawa polska w latach 1914–1938

W omawianym zbiorze liczną grupę stanowią druki, które dotyczą np. sprawy polskiej w latach 1914–1938. W tym dziale znajdują się materiały dotyczące historii Legionów, np. instrukcje i regulaminy wojskowe, broszury agitacyjne, ulotki nawołujące do popierania Legionów. Ponadto występują też opracowania dotyczące sytuacji politycznej na ziemiach polskich, np. *Naród, armia, wódz*⁶¹ z 1929 r.; *Droga krzyżowa Polski*⁶², wydana w Piotrkowie w 1916 r.; *Tragedia legionów*⁶³ z 1916 r.; *Instrukcja strzelecka*⁶⁴; *Najważniejsze przepisy sanitarne dla legionistów*⁶⁵; *Prawo żołnierzy i ich rodzin*⁶⁶; *Regulamin wojsk pieszych*⁶⁷ czy *Zmartwychwstanie Polski*⁶⁸.

11. Materiały do historii PPS

Kolejną grupą materiałów, które możemy wyróżnić, są druki dotyczące historii PPS. Pod tym hasłem znajdują się materiały do historii PPS i PPSD, w tym sprawozdania ze zjazdów i konferencji z lat 1901–1928 oraz druki agitacyjne i programowe. Warte uwagi są m.in. następujące tytuły: *Co robili socjaliści w sejmie*⁶⁹, *Czem jest PPS i do czego dąży?*⁷⁰, *W sprawie zagadnień programowych PPS*⁷¹, *Kwestia niepodległości w programach socjalistów polskich*⁷², *Młodzi! Pod sztandary PPS*⁷³, *Program PPS (uchwalony na XVII Kongresie PPS)*⁷⁴, *Ku Polsce socjalistycznej. Dzieje polskiej myśli socjalistycznej*⁷⁵.

12. Polskie partie i stronnictwa polityczne (oprócz PPS)

Na tę grupę składają się materiały ulotne, głównie o charakterze agitacyjnym, pochodzące w większości z okresu pierwszej wojny światowej oraz dwudziestolecia międzywojennego. Pozycje znajdujące się w tym dziale odnoszą się m.in. do Narodowej Demokracji, Polskiego Skarbu Wojskowego, Narodowego Związku Chłopskiego, Partii Niezawisłości Narodowej czy Centralnego Komitetu Narodowego. Są to m. in. następujące wydawnictwa: *Czem jest Polska*

⁶¹ Ibidem, sygn. 368.

⁶² Ibidem, sygn. 566.

⁶³ Ibidem, sygn. 79.

⁶⁴ Ibidem, sygn. 498.

⁶⁵ Ibidem, sygn. 520.

⁶⁶ Ibidem, sygn. 515.

⁶⁷ Ibidem, sygn. 495.

⁶⁸ Ibidem, sygn. 386.

⁶⁹ Ibidem, sygn. 597.

⁷⁰ Ibidem, sygn. 785.

⁷¹ Ibidem, sygn. 260.

⁷² Ibidem, sygn. 6.

⁷³ Ibidem, sygn. 523.

⁷⁴ Ibidem, sygn. 255.

⁷⁵ Ibidem, sygn. 5.

*Organizacja Narodowa?*⁷⁶, *Czem jest i do czego dąży Narodowy Związek Chłopski?*⁷⁷, *Czem jest i do czego dąży Liga Państwowości Polskiej?*⁷⁸, *Partia Niezawisłości Narodowej*⁷⁹, *Związek Niezależny Młodzieży Socjalistycznej*⁸⁰.

13. Parlament austriacki. Koło polskie w Galicji

Tadeusz Reger zbierał również druki dotyczące parlamentu austriackiego oraz kół polskich działających w Galicji. Wydarzenia roku 1905 mają odzwierciedlenie w tym właśnie zbiorze. Dominują tu druki autorstwa polskiego polityka socjalistycznego, posła do wiedeńskiej Rady Państwa i publicyisty Ignacego Daszyńskiego, m.in.: *Administracja polityczna w Austrii*⁸¹, *Mowa o sprawie polsko-ruskiej wygłoszona w Izbie Posłów dnia 21-go maja 1908 roku*⁸², *Niedola robotniczych kas chorych w Galicji*⁸³, *O nędzy ludu w Austrii*⁸⁴, *Czarny dzień galicyjskiej szlachty*⁸⁵, *Rewolucja w Królestwie Polskiem*⁸⁶.

14. Ruchy narodowo-wyzwoleńcze i społeczno-rewolucyjne na ziemiach polskich do 1914 r.

Pod tym hasłem zostały zgrupowane druki dotyczące powstań narodowych i ruchów rewolucyjnych na ziemiach polskich. Wśród zgromadzonych wydawnictw tego działu można wymienić: *Robotnicze święto majowe*⁸⁷, *Rewolucja w Królestwie Polskim*⁸⁸, *Polska i autonomia*⁸⁹, *Historia socjalizmu w Galicji i na Śląsku 1846–1882*, tom 1⁹⁰, *Demokracja w Polsce*⁹¹, *Rozwój polskiej myśli socjalistycznej*⁹², *1 Maja. Międzynarodowe Święto Robotnicze*⁹³, *Powstanie Styczniowe*⁹⁴.

⁷⁶ Ibidem, sygn. 478.

⁷⁷ Ibidem, sygn. 23.

⁷⁸ Ibidem, sygn. 357.

⁷⁹ Ibidem, sygn. 101.

⁸⁰ Ibidem, sygn. 705.

⁸¹ Ibidem, sygn. 988.

⁸² Ibidem, sygn. 979.

⁸³ Ibidem, sygn. 974.

⁸⁴ Ibidem, sygn. 981.

⁸⁵ Ibidem, sygn. 574.

⁸⁶ Ibidem, sygn. 586.

⁸⁷ Ibidem, sygn. 701.

⁸⁸ Ibidem, sygn. 586.

⁸⁹ Ibidem, sygn. 408.

⁹⁰ Ibidem, sygn. 734.

⁹¹ Ibidem, sygn. 582.

⁹² Ibidem, sygn. 667.

⁹³ Ibidem, sygn. 669.

⁹⁴ Ibidem, sygn. 492.

15. Stosunki ekonomiczne, społeczne, polityczne, kulturalne w poszczególnych zaborach w XIX i XX w.

Kolejną grupą w Zbiorze Regeera są materiały omawiające stosunki ekonomiczne, polityczne i kulturalne w zaborach rosyjskim, austriackim i pruskim. W tej grupie znajdują się m.in. następujące tytuły: *Co produkuje Galicja a co Królestwo Polskie*⁹⁵, *Stan ekonomiczny Galicji. Cyfry i fakta*⁹⁶, *Wskreszenie Polski przez Rosję*⁹⁷, *Austria a Polska*⁹⁸, *Stosunki społeczno-ekonomiczne na ziemiach polskich zaboru pruskiego*⁹⁹, *Tajne dokumenty rządu rosyjskiego w sprawach polskich*¹⁰⁰.

16. Związki zawodowe i zawodowe stowarzyszenia robotnicze

Pod tym hasłem kryją się opracowania oraz sprawozdania dotyczące organizacji związków zawodowych i stowarzyszeń robotniczych. Warto w tym miejscu wymienić następujące pozycje: *Co ławnik sądu pracy wiedzieć powinien*¹⁰¹, *Związki Zawodowe Robotników Angielskich*¹⁰², *Pożytek i znaczenie stowarzyszeń zawodowych*¹⁰³, *Polityka Związków Zawodowych*¹⁰⁴, *O Związkach Zawodowych i ich znaczeniu dla klasy robotniczej*¹⁰⁵, *Sprawozdanie Komisji Centralnej Związków Zawodowych z działalności i stanu Związków Zawodowych w Polsce w latach 1929, 1930, 1931 i 1932*¹⁰⁶.

17. Położenie ekonomiczno-społeczne klasy robotniczej. Walka klasowa

Dość liczną grupę w zbiorze T. Regeera stanowią wydawnictwa poświęcone kwestii robotniczej i walce klasowej. W grupie tej znajdują się opracowania, broszury agitacyjne oraz ulotki. Są to m.in. następujące tytuły: *Co zyskał robotnik pod rządami marszałka Piłsudskiego?*¹⁰⁷, *Prawda ludu roboczego*¹⁰⁸, *Socjalizm i rady Robotnicze*¹⁰⁹, *Zadania kulturalne klasy robotniczej*¹¹⁰, *Parlament a ochrona robotników*¹¹¹, *Walka o płace zarobkowe*¹¹².

⁹⁵ Ibidem, sygn. 399.

⁹⁶ Ibidem, sygn. 460.

⁹⁷ Ibidem, sygn. 430.

⁹⁸ Ibidem, sygn. 306.

⁹⁹ Ibidem, sygn. 183.

¹⁰⁰ Ibidem, sygn. 198.

¹⁰¹ Ibidem, sygn. 346.

¹⁰² Ibidem, sygn. 149.

¹⁰³ Ibidem, sygn. 876.

¹⁰⁴ Ibidem, sygn. 906.

¹⁰⁵ Ibidem, sygn. 907.

¹⁰⁶ Ibidem, sygn. 947.

¹⁰⁷ Ibidem, sygn. 335.

¹⁰⁸ Ibidem, sygn. 294.

¹⁰⁹ Ibidem, sygn. 624.

¹¹⁰ Ibidem, sygn. 991.

¹¹¹ Ibidem, sygn. 345.

¹¹² Ibidem, sygn. 412.

18. Organizacje i partie socjalistyczne na świecie

Grupa ta obejmuje materiały zjazdowe oraz liczne broszury agitacyjne. Na uwagę zasługuje przede wszystkim publikacja austriackiego historyka ruchu robotniczego, Ludwiga Brügla, pt. *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie*, t. 1–5¹¹³, ponadto: *Historia Międzynarodowego Stowarzyszenia Robotniczego*¹¹⁴, *Die Sozialdemokratie und die Katholische Kirche*¹¹⁵, *Zwycięski pochód socjalizmu*¹¹⁶, *Program partii socjalno-demokratycznej w Austrii uchwalony na kongresie ogólnym w Wiedniu 1901*¹¹⁷, *Socjalistyczny Międzynarodowy Kongres Robotniczy w Brukseli 1891 r.*¹¹⁸

19. Dzieje socjalizmu i walk wyzwoleniczo-rewolucyjnych w poszczególnych krajach

Wydawnictwa zgrupowane pod tym hasłem dotyczą historii socjalizmu w Anglii, Francji, Niemczech, Rosji, Włoszech oraz USA. Wskazuje to na szeroki zakres zainteresowania T. Regera socjalizmem. Dla przykładu, warto wymienić następujące opracowania: *Dzieje socjalizmu we Włoszech do 1910 roku włącznie*¹¹⁹, *Historia Komuny Paryskiej (1870–1871)*¹²⁰, *Rewolucja francuska*, t. 1–2¹²¹, *Dzieje socjalizmu w Stanach Zjednoczonych Północnej Ameryki*¹²², *Norwegia*¹²³, *Dzieje socjalizmu we Francji do 1908 roku włącznie*¹²⁴.

20. Zagadnienia teoretyczne socjalizmu. Ekonomia polityczna.

Nauki społeczne. Filozofia

Pozycje tematyczne zgrupowane pod tym hasłem stanowią najobszerniejszy zbiór. Drukowane były w Berlinie, Lipsku, Lwowie, Stuttgarcie, Londynie, Hamburgu, Monachium, Paryżu, Warszawie i Krakowie. Przykładowe tytuły z tego zbioru: *Socjalizm współczesny*¹²⁵, *Dyktatura proletariatu*¹²⁶, *Socjalizm a państwo*¹²⁷, *Socjalizm odrodzony*¹²⁸, *O istocie klasowości*¹²⁹, *Das Rechta uf*

¹¹³ Ibidem, sygn. 868.

¹¹⁴ Ibidem, sygn. 53.

¹¹⁵ Ibidem, sygn. 416.

¹¹⁶ Ibidem, sygn. 554.

¹¹⁷ Ibidem, sygn. 778.

¹¹⁸ Ibidem, sygn. 779.

¹¹⁹ Ibidem, sygn. 32.

¹²⁰ Ibidem, sygn. 175.

¹²¹ Ibidem, sygn. 35.

¹²² Ibidem, sygn. 51.

¹²³ Ibidem, sygn. 207.

¹²⁴ Ibidem, sygn. 47.

¹²⁵ Ibidem, sygn. 162.

¹²⁶ Ibidem, sygn. 486.

¹²⁷ Ibidem, sygn. 86.

¹²⁸ Ibidem, sygn. 325.

¹²⁹ Ibidem, sygn. 113.

*Faulheit*¹³⁰, *Religia i kapitał*¹³¹, *Die Sociale Revolution*¹³², *Manifest komunistyczny*¹³³, *Kwintesencja socjalizmu*¹³⁴.

21. Sprawy różne

Pod tym hasłem zostały zgrupowane wydawnictwa, które tematycznie nie odpowiadały powyższemu hasłom. Są tu m.in. pozycje beletrystyczne, rozprawkowe, popularnonaukowe czy odezwy, np. *Do młodzieży*¹³⁵, *Walka o pokój*¹³⁶, *Marsylianka — opowieści i poezje*¹³⁷, *Emancypacja kobiet*¹³⁸, *Jak powstał świat? Niebo i Ziemia*¹³⁹, *Jutrznie*¹⁴⁰.

Z uwagi na fakt, że omawiany zbiór został podzielony i tym samym rozproszony, trudno jest dziś stwierdzić, jak liczna była pierwotnie cała kolekcja. Tadeusz Reger wzorem sobie współczesnych nie inwentaryzował zbiorów. Oszacowanie wielkości całej kolekcji utrudnia jej rozproszenie po śmierci właściciela¹⁴¹. Od początku jej trzon stanowiły pozycje z zakresu problematyki socjalistycznej, związkowej, parlamentarnej, narodowościowej oraz kościelnej, głównie w języku polskim, czeskim i niemieckim. Obrazują one pasje polityczne i społeczne Regera, wyraźnie determinujące charakter jego biblioteki. Różnorodność tematyki zbieranych dzieł służyła działaczowi za nieocenione źródło, wykorzystywane w pracach nad zgłębianiem i prezentowaniem kultury oraz historii Śląska Cieszyńskiego.

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum Miejskie w Łodzi, sygn. 75, 12, 104, 109.
Ajnenkiel E., *O mieszkanie Józefa Piłsudskiego w Łodzi i pamiątki jego pracy*. Łódź 1936.
Bieńkowski Wiesław, *Tadeusz Reger* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
Buława E., *Tadeusz Reger (1972–1938)*, Cieszyn 1998.
Chlebowczyk J., *Tadeusz Reger*, „Zaranie Śląskie” 1960, nr 3.
Drzewiecka A., *Zbiór Tadeusza Regera*, dostępny w Internecie: <<http://www.lodz.ap.gov.pl>> [dostęp: 10 sierpnia 2017].

¹³⁰ Ibidem, sygn. 678.

¹³¹ Ibidem, sygn. 639.

¹³² Ibidem, sygn. 49.

¹³³ Ibidem, sygn. 120.

¹³⁴ Ibidem, sygn. 28.

¹³⁵ Ibidem, sygn. 259.

¹³⁶ Ibidem, sygn. 315.

¹³⁷ Ibidem, sygn. 874.

¹³⁸ Ibidem, sygn. 588.

¹³⁹ Ibidem, sygn. 576.

¹⁴⁰ Ibidem, sygn. 212.

¹⁴¹ K. Kubiński, *Pamiętnik Cieszyński*, t. 10, Cieszyn 1995, s. 1.

Kubiński K., *Losy zbiorów bibliotecznych Tadeusza Regeera*, „Pamiętnik Cieszyński” 1995, t. 10. „Łodzianin” Organ PPS.

Reger T., *Jednodniówka jubileuszowa. Wspomnienia z lat czterdziestu*, Cieszyn 1932.

Wadowski A., *Księgozbiór Tadeusza Regeera*, „Zaranie Śląskie” 1966, z. 1.

Keywords: Tadeusz Reger, Tadeusz Regeer’s collection, workers’ movement in Cieszyn Silesia, socialist movement in Silesia, “Pobudka”, “Naprzód”, “Robotnik”, T. Regeer’s printed works, nationality, religion, clergy, education, cooperatives, independent Poland 1918-1938, political matters, the Sejm, state economy, the Polish cause between 1914 and 1938, Polish Socialist Party historical materials, Polish parties and political movements (except for PPS), Austrian parliament, Polish association in Galicia, national liberation and social-revolutionary movements in the Polish lands before 1914, economic, social, political and cultural relations in the partitioned lands in the 19th and 20th century, labour unions and workers’ professional associations, socio-economic status of the working class, class struggle, socialist organisations and parties around the globe, history of socialism and liberation-revolutionary struggle in particular countries, socialist theory, political economy, social sciences, philosophy

Mots-clés : Tadeusz Regeer, Collection Tadeusz Regeer, Mouvement ouvrier de Silésie à Cieszyn, Mouvement socialiste de Silésie « Pobudka » [le Réveil], « Naprzód » [En avant], « Robotnik » [l’Ouvrier], Travaux imprimés de T. Regeer, Questions de nationalité, Questions religieuses, Clergé, Éducation, Coopératives (coopérations), Pologne indépendante 1918–1938. Questions politiques. Diète. Économie du pays, la Question polonaise dans les années 1914–1938, Documents ayant trait à l’histoire du PPS, Partis polonais et familles politiques (hors PPS), Parlement autrichien. Cercle polonais en Galicie, Mouvements nationalistes et de libération et mouvements socio-révolutionnaires sur les terres polonaises jusqu’en 1914, Relations économiques, sociales, politiques et culturelles lors des différents partages aux XIXe et XXe siècles, Syndicats et associations professionnelles d’ouvriers, Situation économique et sociale de la classe ouvrière, Lutte de classes, Organisations et partis socialistes dans le monde, Histoire du socialisme et des luttes de libération-révolutionnaires dans différents pays, Problèmes théoriques du socialisme. Économie politique, sciences sociales, philosophie

Ключевые слова: Тадеуш Регер, Собрание Тадеуша Регера, Рабочее движение в Тешинской Силезии, Социалистическое движение в Силезии, «Подъем», «Вперед», «Работник», Печатные работы Т. Регера, печатные работы т. регера, национальные вопросы, религиозные вопросы, духовенство, просвещение, объединение (кооперация), независимая Польша 1918–1938, политические вопросы, сейм, экономика страны, польский вопрос в 1914–1938 годах, материалы к истории ППС, польские партии и политические партии (кроме ППС), австрийский парламент, польское коло в Галиции, национально-освободительные и социально-революционные движения на польской земле до 1914 года, экономические, общественные, политические, культурные отношения в отдельных сборниках в XIX и XX в., профессиональные союзы и профессиональные рабочие объединения, экономическое и общественное положение рабочего класса, классовая борьба, социалистические организации

и партии в мире, история социализма и освободительно-революционной борьбы в разных странах, теоретические вопросы о социализме, политическая экономия, общественные науки, философия

Anna Drzewiecka, *The “Łódź” part of Tadeusz Reger’s Collection*. The article deals with the “Łódź” part of Tadeusz Reger’s collection, which is stored in the Łódź State Archive library. The first part of the article provides a short biography of T. Reger, focusing on his social and political activism. The paper presents the aforementioned collection, which encompasses the period between 1867 and 1938. The bulk of the collection consists of texts on socialism, unions, the parliament, nationality and the Church. The author also describes the process of dividing the collection after the activist’s death and how this particular part made its way to the Łódź archive. The final part of the article constitutes a presentation of Tadeusz Reger’s collection catalogue card set and example entries from each category.

Anna Drzewiecka, *Collection de Tadeusz Reger — partie « Łódź »*. L’article présente la partie « Łódź » de la collection de Tadeusz Reger, conservée dans la bibliothèque des Archives d’État de Łódź. La première partie de l’article présente un aperçu de la figure de T. Reger dans le contexte de ses activités sociales et politiques. Le travail présente la collection dont il est question, qui couvre chronologiquement la période de 1867 à 1938. Le noyau de la collection comprend des documents sur les questions liées au socialisme, au syndicalisme, au parlement, ayant trait à la nationalité et à l’église. Nous avons ensuite montré le processus de division de la collection des œuvres après le décès du militant et la manière dont une partie de la collection s’est retrouvée dans les archives de Łódź. Dans la dernière partie de l’article, nous avons présenté l’instrument de recherche bibliothécaire que constitue le catalogue des documents au format papier de Tadeusz Reger et nous avons examiné des exemples d’articles de chaque section.

Анна Джевевка, *«Лодзинская» часть собрания Тадеуша Регера*. Статья представляет «лодзинскую» часть собрания Тадеуша Регера, которое хранится в библиотеке Государственного архива в Лодзи. В первой части статьи представлена характеристика Т. Регера в контексте его общественной и политической деятельности. В этой статье представлено данное собрание, которое хронологически охватывало период с 1867 по 1938 гг. Основой коллекции были издания о социалистической, союзной, парламентарной, национальной и костельной проблематике. Далее представлен процесс разделения коллекции произведений после смерти деятеля, и каким образом часть собрания попала в Лодзинский архив. В последней части реферата представлены библиотечные учетные инструменты, т.е. каталог карточного Собрания Тадеуша Регера, а также были обсуждены выборочные издания из каждой части.